

Poština plačana v gotovini

pla niški VESTNIK

LETO 1941-XIX

ŠTEV. 7-8

PLANINSKI VESTNIK, LJUBLJANA

Izdaja in zalaga: SLOVENSKO PLANINSKO DRUŠTVO - OSREDNJE DRUŠTVO, LJUBLJANA

»PLANINSKI VESTNIK« izhaja 12krat na leto in stane v tuzemstvu za vse leto 50 din, za inozemstvo 80 din. Naroča, plačuje, reklamira, inserira se pri upravi: Osrednje Slovensko planinsko društvo v Ljubljani.

Uredništvo: Glavni urednik dr. Josip Tomišek v Ljubljani; njemu se pošiljajo rokopisi, poročila, sploh spisi za tisk besedila. — Za vsebino so odgovorni avtorji; njim se pridržava pravica ponatisa.

Odgovorni urednik: dr. Arnošt Brilej, Ljubljana.

Izdajatelj in uprava: Slovensko planinsko društvo - Osrednje društvo, Ljubljana. — V področje uprave spadajo vse gmotne zadeve (naročnina, honorarji, oglasi, računi), razvid naslovov, reklamacije.

Tiska Ljudska tiskarna v Ljubljani (njen predstavnik Jože Kramarič).

Vsebina 7. in 8. štev.: Jos. Wester: Kum (1219 m) (str. 129). — Lipovšek Marijan: O Čemšeniški planini (str. 135). — Rajko Ložar: Zasavje v starem veku (str. 138). — Dr. Ivan Grašič (Litija): Zasavske ptice (str. 145). — A. M. B.: Mrzlica (str. 148). — Dr. A. Brilej: Kопitnik (914 m) (str. 150). — P. F. Ačko: Čemšenik (str. 152).

Ako potrebujete

tiskovine, kataloge, ilustracije, prospekte in se ne morete odločiti, v kakšni tehniki naj se izdelajo, se blagovolite obrniti na

Ljudsko tiskarno

v Ljubljani Umetniški grafični zavod,

v katerem so zastopane vse moderne grafične panoge. Vsa grafična dela se izvršujejo lepo, solidno in po zmerni ceni

B A K R O T I S K
O F F S E T T I S K I N
L I T O G R A F S K I T I S K
K L I S A R N A
K N J I G O T I S K I N
U M E T N I S K I T I S K

*Pisalni stroj,
pisarniške potrebljine,
nalivno pero*

si nabavite pri našem članu

Baraga Ludv.
Ljubljana, Nebotičnik

Po napornem ŠPORTU, katerega vršite v vsakem vremenu, v dežju in mrazu, Vas varuje prehlada požirek toplega čaja. Pa ne navadnega črnega čaja, temveč vitamine vsebujočega, krepilnega „EMONA“ cvetličnega čaja. Prirejen z limono, rumom, žganjem, vinom ali mlekom, vedno dá pijačo izrednega učinka in okusa. Tudi v gostilnah in planinskih postojankah zahtevajte samo pravi cvetlični

»EMONA« čaj
Iekarne Mr. Bahovec v Ljubljani

Jos. Wester:

Kum (1219 m)

Kum je kralj Zasavja. Valvasor mu prisoja še večje območje, ko ga nazivlje kralja dolenskih gorá, češ da se dviga nad vsemi s svojo veličastno višino ter zre v neizmerno daljavo prav po kraljevsko.¹ Pravoverni Dolenjci ga spoštljivo imenujejo »Sveti« Kum; saj je s svojima starinskima cerkvama sv. Neže in sv. Jošta, ki stolujeta vsak na enem koncu temenskega hrbta, že oddavnaj sloveča božja pot. Kot izletniško goro pa ga je prvi v našem slovstvu proslavil Fran Erjavec s svojim klasičnim potopisom »Ena noč na Kumu« v Janežičevem Glasniku (1862).

Kum zares prvači v zasavskem gorovju kakor po svoji višini tako tudi po doglednosti in razglednosti. Najbližja mu soseda onstran savske soteske, Mrzlica, je sicer le za sto metrov nižja, a še dolgo ne more tekrovati z njim po zanimivosti pristopov in po obsežnosti razgleda; da ne omenimo drugih zasavskih gorskih postojank, kakor so: Sv. Gora nad Savo, Sv. Planina nad Trbovljami, Ostrež nad Polšnikom, Kopitnik in Veliko Kozjé nad Zidanim Mostom, Lisca nad Bregom in Bohor nad Sevnico. Vsi ti vrhovi imajo vsak svoje posebnosti, vsi so lahko dostopni, a so manj dogledni in ne toliko razgledni kakor njihov prvak Kum. Kumski gorski čok omejujejo Sava in nje pritoka Škenderovec in Sopota, ki oba izvirata izpod Sentjursko-Polšenske planote. Ves kumski sklop v širšem pomenu pa sega v doline Mirne, ponikvarice Temenice in potoka Kostrevnišce, ki se pri Šmartnem zliva z Reko in se pod Litijo izteka v Savo.

Značilne obrise te zajetne gore opazimo lahko z malone vseh dolenskih in bližnjih štajerskih vrhov; vidni so pa tudi z nižjih krajev, iz Krške in Mirnske doline, tako da je Kum očem pravi znanik — semeion — dolenske strani, kakor sta Krim in Šmarna gora za ljubljanski okoliš, Boč in Donačka gora za vzhodno Štajersko in Nanos za Notranjsko. Celó z ljubljanskega Grada, a to samo s ploščadi na stolpu, moremo v jasnih dneh na vzhodnem obzorju opaziti prav vršič Kuma, z obema sivima cerkvama.

Na malokatero našo goro drži z raznih strani toliko poti kakor na Kum. Za izletnike iz vseh krajev od Ljubljane do Zagreba je pač najprikladnejša dohodna proga zasavske železnice s postajami Za-

¹ Valvasor, Ehre... II, 189.

gorje, Trbovlje, Hrastnik, Zidani Most in Radeče. Od vsakega teh izhodišč vabi turista bolj ali manj zanimiv vzpon, ki traja ob zložni hoji tri do štiri ure. Najkrajši pristop je s hrastniške postaje, kjer te prepelje čolnar na desni breg; tu se pričneš takoj vzpenjati, da dosežeš po strmi vijugasti stezi v prvi podkumski zaselji, Matico in Župo, od koder se zložneje dvigaš najprej po obdelanem svetu, nato pa po gostem bukovju proti vrhu. Kje so leta, ko smo lahkonomi mladeniči prispeli v pičlih dveh urah na zaželeni vrh!

Zložnejši izletniki si izberó za izhodišče trboveljsko postajo. Zdaj, ko so dobovski občani zgradili kaj položno cesto z enakomernim strmcom do svoje vasi, se lahko izognemo stari strmi stezi ter se po gladki cesti prišetamo na Dobovec, to čedno kumljansko vasico z župno cerkvijo in s šolo. Kako idiličen mir je vladal nekdanj v tej prisojni naselbini! Zdaj ga že moti rezko brnenje žage, ki z motor-skim pogonom reže smrekova in bukova debla v plohe, deske in letve. Nadaljnja pot ima že višinski značaj, sprva po gozdu, nato po sočni uvali Dolu in naposled zopet po gostem bukovju. Sploh je za pleče Kuma značilno, da ga od vseh strani pokriva bukovina.

Največ časa zahteva, a tudi največ krajinske izmene nudi pristop od zagorske strani. Tu drži ena pot nad gradičem v Prusniku — kjer je nekaj let po svetovni vojni bival nesrečni vojskovodja general Potiorek — do sela Závrvše in dalje po planinski dragi, Čebulovi dolini, proti vrhu. Takole maja meseca je hoja po tej dolinici kaj mi-kavna: po zelenih livadah se šarijo rdeče in rumene kukavice orhidae, iz gozda se oglašá ptica kukavica, v senčnem bukovju se ti veseli oko nežnega cvetja dišeče perle in, če najdeš pravo mesto, si natrgaš šopek vonjivih šmarnic. — Dolgotrajnejša pa je druga pot, ob gorskem potoku Šklendrovcu, ki si je v svojem dolnjem teku izgrebel globoko grapo skozi romantično sotesko. Kogar ne tira čas, se drži vseskozi kolovoza, da dospe na najlepšo podkumsko postojanko, v višini 770 metrov ležečo župno vas Šentjurij, razprostrto na planem hrbtu, ki se na južni strani vesi v dolino Sopotu. Višinski položaj visoke župne cerkve pričá, da je bil pred stoletji tu mogočen tabor, Kumljancem zavetje v turški stiski. Iz Šentjurija je še poldrugo uro hoda, da prideš skozi vasi Borovak in Mali Kum po južni plati na vrh. Kdor si pa hoče pristop iz Šklendrovca skrajšati, krene prej v levo na kako bližnjico, da prispe v višji konec Čebulove doline ali pa v Mali Kum; a treba mu je imeti dober razvedni čut, zakaj steze tod niso z lisami označene in zaradi redke naseljenosti srečava le malo ljudi, da bi mu nakazovali pravo smer.

Bolj ko za vzpon sta priporočljivi za sestop poti na Zidani Most in v Radeče. Do Ključevic² navzdol se hodi večidel po bujnem bukovem gozdu. Na gričku v višini nad 1000 m se solnči prijazna cerkva Matere božje z gotskim stolpom, ki spominja na postavni stolp novomeške katedrale. Sploh more, kdor potuje po Dolenjskem, na več krajih opaziti, da je stolp župne cerkve ali podružnice oblikovan v slogu svoje matice, novomeške kapitelske cerkve. — Pri Kovačku se pot cepi: na levo dol drži po tesni Škratovi dolini proti Zidanemu

² Valvasor piše obliko Klečevica (Klezhieuz), kar znači prodnat kraj.

Mostu, desna pa privede potnika po planem svetu v Čimerno in od tod po strmini navzdol skozi Jelovo v mestece Radeče. Prej pa postoj na obronku nad cerkvico sv. Katarine, da si ogledaš zanimiv krajinski prizor, ki ti ga nudi ta pogled zviška doi na Zidani Most. Tu si lahko živo predočiš, kako je človeško delo v teku stoletij preobrazilo krajevno lice. Zamisli se v davno rimsko dobo, ko na stoku Save in Savinje še ni bilo nikake prometne poti in je le više gori preko sedanjega Širja držala tovorna pot proti Rimskim toplicam. Pozneje so zgradili za Savinjo od Celja dol cesto in v 13. stol. sezidali preko Save most, ki so ga kakih dve sto let pozneje dali Celjski grofje v

Foto dr. J. Pretnar

Cerkev sv. Neže na Kumu, spredaj romarska hiša

sporu s cesarjem Friderikom III. porušiti.³ Nedvomno je po tem mostu ostalo kraju ime Zidani Most (»Steinbrücken«). Od l. 1824—1826 so preko Savinje zgradili nov kamenit most, ki je še danes v porabi kot cestni most. O nekdanji kapeli sv. Tilna, ki je stala nad izlivom Savinje, ni več sledu; pač pa se še vidi mesto, kjer je na previsni pečini čepela utrdba Klausenstein. Tako je bil zavarovan nekdanji Zidani Most.

Nov utrip in razvojno nujo mu je dala v štiridesetih letih prejšnjega stoletja zgradba železne ceste od Celja proti Ljubljani.⁴ Odstrelili in odrobili so strmo pečevje, da so dobili prostora za železniško tirovje in stavbe, in zgradili so iz rezanega kamna v loku dvo-

³ Prim. Orožen, Das Dekanat Tüffer, str. 424.

⁴ Progo Ljubljana—Celje so izročili prometu 16. avgusta 1849, progo Zidani Most—Sisek pa 1. oktobra 1862.

tirni most. Ker je bilo za promet proti Zagrebu premikanje vlakov nazaj in njih usmerjanje na hrvatsko progo preveč zamudno, je dala železniška uprava naše države pred nekaj leti zgraditi še drug, železobetonski most, tako da se pne sedaj nad Savinjo v razmaku jedva sto metrov kar troje mostov. Starinsko ime Zidani Most ne ustreza več sedanjemu stanju. Bolj bi se mu prilegalo, a tudi krajše in izrazitejše bi bilo ime Trimostje ali Trimostec.⁵ — Pogled na to tipično deber, v kateri se strinjajo zgodovinski in prometni momenti na tako tesnem prostoru, nam prav s tega vzvišenega stališča nad Sv. Katarino živo stavi pred oči, kako pomemben in obenem slikovit je položaj tega važnega prometnega križišča . . .

S te stranpoti se vrnimo h Kumu! Zakaj, hočem omeniti še dva pristopa nanj, ki sta mi ostala v najlepšem spominu, dasi zahtevata od turista, ki nima rekordérske nagnjenosti, da enkrat prenoči na kumskem svetu. Za eno tako pot mi je bilo izhodišče na postaji Sava. Komur je kolovozna pot proti Polšniku že znana, ta naj se, ko prekorači zanimivi, na švicarske krite mostove spominjajoči leseni mostič čez Savo, rajši drži desnega brega tja dol do Renk; nato jo naj zavije v breg, da dospe v pičli uri na plano sedlo na Klevišču, in že se nahaja v osredju Polšniških Dolomitov.⁶ Bržčas ga zamika strmec Ostreža. Ne bo mu žal, če ga zavzame; saj doživi na tem čerovitem vrhu (841 m) nepričakovano obsežen razgled od Julijcev in Savinjk tja do Snežnika in Nanosa. In če pride nanj o pravem letnem času, ga nagradi pogled na živorumene cvetove žlahtnega jegliča, ki so se, rastoč po skoraj nepristopnih stenah, odmaknili rokam turistov grabežev. Razgled z Ostreža mu pokaže tudi nadaljnjo smer poti: skozi višinsko vas Polšnik dalje po obdelani planoti v selo Padež, nato čez gozdnat preval v zakumsko centralo Šentjurij.

Izletniki z dolenske strani si naj za kumsko romanje izberó pot iz Šentruperta, ki slovi po znameniti, najskladnejše zgrajeni gotski cerkvi na Dolenjskem, mimo fevdalnega gradu Rakovnika, naj obiščejo Veselo goro, ki kot božja pot tekmuje — saj že njen prilastek to kaže — z bližnjo Žalostno goro nad Mokronogom. Nadaljnja pot vodi gor in dol po členovitem vinorodnem gričevju čez razgledni vrh Okrog v Dole, ki se ponašajo z dvostolpno župno cerkvijo. Nato hodi potnik še nekaj časa v višino, nakar krene po bližnjici v globel Sopote, da se naposled po strmih rebréh povzpne gor v Šentjurij. To turo sva bila opravila pred nekako desetimi leti s pokojnim vztrajnim sopotnikom J. Jakopičem. V lepem spominu mi je, kako zadovoljna sva tisti večer in noč prebila v staroznani gostilni pri Knezovih . . .

Zdaj pa še nekaj pobudnih besed o Kumu samem! Ne bomo opisovali obsežnega razgleda, ki sega od Triglava, Savinjskih Alp in Pohorja tja do Loškega Snežnika, bajnega Kleka in zagrebškega Slemena. Valvasor pravi, da ti Kum stavi pred oči ne samo Štajersko in Koroško, ampak tudi Hrvatsko in — Turčijo. Homer kranjske dežele utegne prav imeti; saj so v njegovi dobi segale meje Osmanskega cesarstva še do blizu Zagreba in Karlovca. A tudi pogledi na bližnje

⁵ Prim. grš. Tripolis, nem. Zweibrücken (v Posarju).

⁶ Gl. A. Brilej, V Polšenskih Dolomitih. PV, 1929, 102.

predele nam zbujaajo razne zgodovinske spomine. Levo od Svete gore se nam kaže hribovski trg Vače s prazgodovinskim grobiščem, ki je nekdanje krilo slovečo »situlo«, sedaj predragoceno starino ljubljanskega narodnega muzeja. Na Slemšku nad Vačami je bila japonska topilniška in kovaška naselbina, ki jo je pred nekaj leti odgrnil naš dobroznani arheolog dr. V. Schmid. — V znožju Kuma nad Sopoto štrle ruševine svibenskega gradu Ostrega vrha, kjer so domovali slavni Ostrovrharji, katerih eden, »cvet junakov«, je bil ukanil in ugnal prešerno nevesto Turjačanko Rozamundo. Tam nad Novim mestom strmi sivi Hmeljnik, najvidnejši grad dolensjske strani. Gotovo bi se uštel, kdor bi skušal prešteti vse božje hrame, ki so jih na bližnjih in daljnih vrhovih postavili naši davni predniki. Tam na vzhodu na Brunški gori opaziš visoko cerkev, ki so jo gradili baje v letih, ko je naš prvopisec Primož Trubar župnikoval v Loki pod Radečami. Legendo o čudežnem dogodku, ki ga kaže slika v tej cerkvi sv. Treh kraljev, je pesniško oblikoval Anton Umek-Okiški v romanci »Pomoč v sili«. Še strahovitejši dogodek o Kumu samem opeva Anton Hribar v baladi »Kumski romar«. Tu z vrha pregledaš kraje, iz katerih so razpeljali že milijone ton premoga, a koliko zakladov »črnega zlata« še krijejo zasavske sodoline od Zagorja dol do Rajhenburga! Kje so časi, ko so Savo oživiljali brodniki, ki so tržaško blago prevažali od Zaloga dol do Siska, nazaj pa so vlačili ladje, otovorjene s hrvaškim vinom in žitom! Le ostanki vlačilne poti na desnem bregu še nemo pričajo o nekdanjem rečnem prometu, ki je sam po sebi prenehal, ko je sredi minulega stoletja stekla po levem bregu železna cesta. Poslej so le še savinjski splavarji, ki ob narasli vodi »rajdajo« po Savi dol proti Beogradu in še dalje...

Sveti Kum velja še vedno za blagodarno božjo pot. Zlasti prvo nedeljo po sv. Jerneju se snide na vrhu mnogo romarjev in izletnikov od blizu in daleč. Že dan prej prihajajo njih vrste, ki se čez noč zgnetejo v obeh cerkvah in po svislih prostorne romarske hiše, mnogo jih pa nočuje kar pod milim nebom. Vsako sedmo leto pride iz Kostanjevice zaobljubljena procesija, ki prinese sv. Neži novo obleko in veliko voščeno svečo. Seveda take obče privlačnosti, kakor nam jo opisuje Valvasor, Kum nima več. V oni dobi so pa bili o takih prilikah na Kumu pravi pravcati romarski shodi. Take cerkvene slovesnosti se je dne 29. avgusta 1688 udeležil baron Valvasor sam, pač da bi kot narodopisec bliže spoznal ta pojav ljudskega življenja. Takrat se je bilo na Kumu zbralo do 50.000 romarjev; 40.000 jih je tamkaj opravilo spoved in prejelo sv. obhajilo, tri ženske so se iznebile bremena nosečnosti. Tej množici so tisti dan iztočili nad 140 tovorov vina. Naš dobrični kronist navedena števila gotovo malce pretirava; zakaj kako naj bi se toliko tisočev ljudi razmestilo na kumskem vrhu, čeprav je kotanja pod vrhom dokaj prostrana! In kaj še ve povedati vedečni zgodopisec? Da so bili tam l. 1676. za prenočišče romarjem zgradili veliko leseno lopo v dve nadstropji, ki pa se je pod njih težo — pet tisoč oseb — zrušila; pri tej nezgodi so — tako pravi — tri ženske našle smrt. Dalje: da gorí v cerkvi sv. Neže noč in dan debela sveča, češ da cerkev ne trpi ne loja ne olja, ker bi luči iz take snovi takoj ugasnile, a tudi voščena sveča bi ne gorela, če bi se kako bitje žen-

skega spola dalj časa na gori mudilo. Saj niti cerkvenikova žena ni smela bivati pri svojem možu, ampak je morala stanovati v podkumski vasi. Nekdo, ki se je bil na božji poti k Materi božji na Višarjih »nečloveško zaljubil v ženščino, da ga je hudič dan in noč trafil z nečistimi mislimi«, se je zaobljubil k sv. Neži na Kumu in ta ga je res rešila vseh hudih skušnjav. Kum je bil tudi pribežališče moža željnih vdov in devic, ki so prihajale semkaj molit za zakonskega druga, »čilega vdovca ali lepega mladeniča«. Take in še druge čudežne stvari nam tveze lahkoverni starina Valvasor.⁷

Ne manj zanimivo je to, kar je doživel prosvetljeni francoski racionalist Baltazar Hacquet na tem romarskem kraju. Le-ta poroča med drugim tale dožitek na Kumu: »Tu sem zvedel za posebno sredstvo zoper bolečine v vratu. Bore kmetje so se bili zbrali pod zvonikom; eden izmed njih si je za vrat navezal od zvona visečo vrv. Jaz priskočim, misleč, da se hoče obesiti; toda kmetič se mi zasmeje in reče: »Gospod, le verjemite in si prav tako otvezite vrv okoli vratu ter toliko časa vlecite, da se zvon oglasi! Tedaj vas ne bo ne sedaj ne vse čase v prihodnje vrat bolel.« — Lahko si mislite, da tega nisem storil, zakaj preden bi se mi posrečilo na tak način zazvoniti, bi mi bilo pač sapo vzelo. Kdor hoče videti, kako se v cerkvah odira in baranta, ta naj pride semkaj, kjer bo vsega tega dosti doživel.«⁸ Tako nepovoljno se izraža razumarski ljubljanski profesor anatomije o razvadah in zlorabah, ki so se bile razpasle na božjih potih, ter jih obsoja prav po načelih janzenistov, ki so v tisti dobi strogo zahtevali odpravo procesij in božjepotništva sploh.

Prijetnejše dožitke in vedrejšje prizore nam opisuje Fran Erjavec v svoji vzorni potopisni črtici »Ena noč na Kumu«, v kateri nam podaja pestro sliko živahnega vrvenja na kumskem cerkvenem shodu. Komu niso v spominu živo opisani prizori, kako vsiljivo hvalisajo kmečke kuharice svojo juho in kavo, s kako zgovornostjo in spretnostjo izdira vaški zoboder romarjem bolne in zdrave zobe — »kakor bi trl orehe, so leteli zobje iz ust« — kako poskočne »viže« godejo razvneti godci pri službi božji v cerkvi, kako romantično slikovito je vrvenje ponoči ob množici plapolajočih ognjev, kako slovesna je bila drugo jutro pridiga o svetih gorah s prižnice na prostem, s kako umetniškim zanosom je po končani maši zapel z iste prižnice — ki še dandanes stoji — mogočen bas dolgo pesem o sv. Neži in s kako virtuoznostjo je v kvartetu sviral mladi frular. »Kumski pevec, posebno pa ti, frular, vaju ne pozabim, dokler mi bo živ spomin!« S tem čustvenim vzklikom jemlje Erjavec slovo od Kuma.

Stara romarska romantika je v današnji dobi sicer hudo obledela, vendar se shaja na Kumu še na stotine romarjev, še plamené ponoči na vrhu številni ognji, še prepeva ob njih staro in mlado v prijetni zavesti, da so se vsaj za nekaj časa odtegnili tegobam vsakdanjega življenja; a tiste čarovite ubranosti prejšnjih časov ni več in se najbrž nikoli več ne vrne. V zameno za to pa je postal Kum prava turistovska gora, priljubljena domačim in hrvatskim izletnikom. Od katere

⁷ Gl. Ehre ... VIII, str. 802—803.

⁸ Oryctogr. Carniol. III, str. 178—179.

koli strani prideš nanj in v vsakem letnem času, tam najdeš svoje zadovoljstvo. Iskren slavospev mu je napisal tudi slovenskim gorohodcem dobro znani hrvatski planinski estet Vjekoslav Cvetišić v črtici Ivanjska noč na Kumu (PV, 1927, str. 41—43). V pesniško vznesenih besedah nam predočuje veličastno sliko, ki jo je doživel na kresni večer, zroč kresove, ki so se polagoma užigali vsenaokoli po dolenskih in zasavskih višinah . . .

Naj sklenem z osebno opombo, s spominom iz mladih let! Ko sem se deček desetih let z rajnim očetom prvikrat vozil po železnici v Ljubljano, sem na kopoljskem ovinku pod Radečami opazil visoko goro, dokaj višjo kakor vse, kar sem jih dotlej videl na Dolenjskem; zdelo se mi je, kakor da se z vrhom dotika neba. Oče mi pove, da je to Kum in da hodijo tja gor romarji molit, da bi prišli v nebesa. Navivno sem ga vprašal, ali je s Kuma še daleč do nebes. Odgovora ne vem več. Pač pa vem, da sem poletnega večera občudoval s Kuma veličastni prirodni prizor, ko se je toneče solnce poslavljaljo od vrhov in je večerna zarja bročila planinski svet na obzorju z nepopisnim žarom. Takrat bi bil z Vodnikom vzkliknil:

Čiste sape sred' med krogom
menim, da na neb' živim!

Bog ve, ali bom še kdaj deležen take planinske blaženosti!

Lipovšek Marijan:

O Čemšeniški planini

Vres in grebenuša sta cvela, ko sem prvikrat gledal široko, rjavo pleče Velike planine,¹ obsijano od pomladnega solnca. Sušec je popil sneg po grapah, gola rebra, po katerih je polegla lanska suha trava, so se spenjala visoko do drznega roba, ki ga je prav na vrhu prerasla gozdnata gmajna. Modro nebo, kakor ga zna obrisati le visoka, brezoblačna jugovina prav na prevratu solnčnih dni v deževje, se je bočilo nad goro. Hodil sem pod Gamberkom proti Zavinam in dalje tja proti Roviškovcu. Čemšeniška planina je ostajala za menoj. Sivobel oblak, nabran v kope, je zrasel nad njo. Temna senca je prekrila goro. Še ostreje so se začrtale njene grbaste oblike v pomladni zrak. Kmečki domovi in cerkve po višavah so se zasvetile krog nje: Sv. Primož, Sveta planina in cerkva nad Čebinami. Vedno drobnejše so bile koč, vedno manjše vasi. Le Planina je ostala, s špičastim Javorjem in krtinastim Kisovcem ob strani, kakor prej, mirna, mogočna, nespremenjena in nespremenljiva, iz davnin do današnjih dni ista kremenita gora, v katero je rod, pod njo bivajoč, upiral svoje oči v veselih in žalostnih dneh.

Tistikrat je bila prva pomlad, pomlad meseca sušca, ko leži v visokih gorah še sneg in suhi bregovi v dolinah poganjajo komaj prve zgodnje cvetke. Rjava, prstena in blatna je bila dežela, pravkar oprana od kasnega snega. Vsa svetla se je zvijala Sava v temni globeli

¹ Tako pravijo domačini pri Sv. Primožu Čemšeniški planini.

pod Tirno. Kopasti, beli oblaki so ležali nad Mrzlico in Kumom. Njihova ravna dna so bila zasenčena in nagubana v sivkaste svaljke. Solnce z zahoda je rdečilo še golo drevje, razore po poljih in njive, iz katerih se je pod večer kadilo v hladni zrak. Bregovi v Zasavju od Janč tja do Kuma, od Ciclja in Sv. Miklavža tja do Mrzlice so žareli v rdečem ognju, skozi katerega so se doline in kotanje črnile v sencah somraka. Sama v svojih višavah, edinstvena v obliki, daleč od prometnih cest pomaknjena, temna in mrka, edina med gorami, na katero so padale sence, je stala Čemšeniška planina, vabeča in grozeča sredi čudnega, temačnega sijaja, ki jo je obdajal.

Prve dni meseca maja sem se nato odpravil, da jo obiščem. Kasna pomlad tistega leta je bila hladna in neprijazna. Komaj so spodaj ob Savi pognale česnje prve cvetove, že so majali mrzli vetrovi bele veje v svojih hladnih krilih. Više gori je ostalo pozno v maju še vse sadno drevje v popkih. Reber pod Sveto Planino je bila do malega taka kakor pred dvema mesecema. Komaj je pognala novo travo in nekaj pomladnega cvetja. Više sem zasledil še zadnje rdeče glavice vresja z rjavimi brčicami. Res, da so bile že obledele. Ko sem zavil za rob, kjer se odpre pogled visoko po rebrih, sem videl, da je ostalo še nekaj zime po jarkih. Sneg, ki se je v teh višavah še v aprilu naletel v mrzlih deževnih dneh, še ni skopnel. Ostro je vélo iz grap v dolino. Dan je bil hladen in oblačen. Zgoraj pri cerkvi me je ujel dež. Po kolovozu sem krenil naglo pod Javor. Okrog roba, kjer se zavija v Medvednico, je zapihalo od Savinjskih gora sem, da mi je neslo težke deževne kaplje v lice. Oblačna stena na severu se je trgala. Modrikasti grebeni gora so se pokazali iz megle, vmes snežne strmine. Zopet je snežilo. Za robom se je skrival Sv. Lenart, pod njim so čepele koč v Znojilah. Silna stena Krvavice se je dvignila nad položnimi travniki. Tam v dalji so vstale pod oblaki dobro poznane oblike štajerskih gora: Ráduhe in Mozirskih vrhov. Za trenutek so obstale megle, kakor da bi se umaknile pogledu v daljni, izgubljeni raj. Tihe in resne so se dvigale stare znanke, bele od snežne vihre. Samo trenutek so se zasvetile, kakor žarek upanja, in že so se utrnile v megle, ki so jih zastrle.

Napeta strmina brez stez je zrasla pred menoj. Po starem kolovozu, ki se je izgubil v lesu, sem hodil nekaj časa, nato sem se naveličal in nestrpno prečil strmál levo navzgor. Kakih 300 m poganja strmo kvišku, potem se pa poleže v skoraj raven rob, od koder po ozkem, poraslem hrbtu ni več daleč do vrha, kjer stoji zapuščena smučarska koč.

Tačas se je zjasnilo. Naglo je podil sever bele oblake na jug, kjer jih je popilo solnce, drugega za drugim. Le še nekaj meglic je plavalo po nebu. Od časa do časa so zastrle solnce in kazile sijaj pomladnega dne. Strm rob Čemšeniške gore pada v naglem skoku daleč v dolino. Prečil sem po njem proti zahodu. Mali rumeni jegličiči so v šopih rasli po prisojnih tratih. V gozdu so se med snegom skrivali zadnji telohi, že skoraj vsi rdeči, mnogo že zelenih, oplojenih, nekaj še belih, kakor srebro se svetečih. Po nižjih gorah se je vlekel čad. Iz dolin so kipele megle, pa veter jih je zganjal in tlačil nazaj. Zavil sem po strmi pastirski stezi naravnost k Sv. Primožu. Od cerkve sem

krenil po jasih navzdol do hiš v Jesenovem. Tu so se kakor za čudo razcvele češnje v zavetnem naročju Planine. Silni hrbet Čemšeniške gore jih ščiti pred strupeno burjo. Kakor da bi poganjale strmine od tod naravnost v nebo, se ti zdi, ko gledaš mračne višave skozi cvetoče veje.

Pod razvalinami Gamberka sem zavil v dolino Kotredežce in po ozki, samotni soteski dospel v Zagorje.

Vem, da Čemšeniške planine še ne poznam. Dežela krog nje je od rok, redko zaide vanjo popotnikov korak. Na Čemšeniško planino

Foto M.
Lipovšek

Razvalina Gamberk

prideš še od Vranskega čez Zahomec, od samotnih Lok mimo Ostrova, od Trojan mimo Sv. Gotarda in končno od glavnega naselja, Čemšenika samega, naravnost čez rebra na njen strmi, izzivajoči rob. Toda to so pota, ki jih hodimo, ko buče pomladni viharji čez deželo, ko pride zlata jesen v naše gore, ko zima nasuje belega snega čez in čez. Hodimo ta pota in ta pota so lepša, kakor vsa, ki smo jih kdaj prehodili. Burja je ostrejša od še tako ostrih vetrov, solnce milejše od najtoplejšega pomladanskega solnca, oblike gora pa čudovitejše od vseh, ki smo jih kdaj videli, kajti ta pota, na katerih doživljamo največja čudesa naše dežele, so pota hrepenenja, našega nemirnega srca, vročih želja in neugnanih misli. Preveva jih iskra svobode, ki se ne da vkleniti v postave. Med najlepša od njih sem zapisal svoja romanja na Čemšeniško planino.

Zasavje v starem veku

Zasavje je med slovenskimi pokrajinami svet zase. Svet zase poleg Gorénjske z njenimi gorskimi velikani, jezeri, lepimi ravninami, belimi cestami in s Savo sredi njih, pa z obilico živih gorskih potokov, smrekovih gozdov in zelenih pašnikov; poleg naše Notranjske z njenimi jamami in ostalim kraškim življenjem; poleg Dolenjske z njenim nizkim gričevjem, lenimi vodami in vinskimi goricami, in tudi poleg pokrajin zelene Štajerske. Zasavje je svet posebne prirode in posebnih lepot, zlasti pa tudi svet posebne zgodovine in preteklosti.

Če stojim na katerem koli vrhu naših gorenjskih gorá ali na bregu njenih jezer, če potujem po razritih dolinah njenih hodournikov in rek, po senčnatem hladu njenih gozdov, prevladuje eno občutje, in to je občutje prirodnih lepot, ki so skoroda brez oznak časovnosti in prostornosti. Ob njihovem doživljanju splahni misel, da ima ta prostor morda tudi svojo zgodovino in preteklost in vse se zdi enkratno in večno obenem. Pravi zgodovinar tega prostora ne more biti nobeden drugi kot pesnik, in to se je lepo uresničilo v Francetu Prešernu ter v njegovem delu.

Drugače je v Zasavju. Pečat mu je udarila — ime samo to pove — Sava. Ko gleda človek njeno globoko urezano strugo in divjo dolino, misli predvsem na Savo kot na ono prvo, najprvotnejšo prometno žilo, po kateri je pred davnimi tisočletji prišel v naše kraje prvi človek in jih odprl sebi in svojim naslednikom. Savska dolina, še tako polna romantike in čarov, je vendarle najprej vhod, prehod in izhod zgodovinskega prostora, prizorišče zgodovinskega dogajanja in šele potem prirodna lepota. In ko se povzpneš na katerega koli izmed vrhov v Zasavju in vidiš tu Vače, tam Sveto goro, zagorsko in trboveljsko dolino, proti jugu pa Goro pri Šmarju, stiško ravnino, svetokriški konec in prav na južnem kraju Zasavja pri Krškem Libno, ti vstane pred očmi slika človeka, ki je v teh krajih prvi ustanavljal kulturo in svoje naselbine s tem, da je šel za prirodnim bogastvom, išoč rudo, katero je predelaval in potem z njo trgoval po domačem in tujem svetu. Kljub prelestnim oblikam in prirodnim lepotam, ki jih ta svet nima nič manj kot kateri koli drugi na naših tleh, veje iz njega v prvi vrsti vendar dih davnih dob, zgodovine, celo več: najstarejše zgodovine, prazgodovine. In sodim, da to občutje ne more biti samo last onega, ki slučajno pozna najstarejše dobe tega predela, torej last prazgodovinarja — strokovnjaka, temveč tako mora čutiti in doživljati vsakdo, ki vsaj malo pozna preteklost svojega rodu, ki ume doživljati krajino in človeka ter živo opazovati čas in prostor, v katerem se giblje. Historičnost krajine ni samo stvar subjektivne ter individualne izobrazbe, nego je objektivna poteza na njenem obličju. Najzgovornejši dokaz za to je Zasavje.

Zasavje kot zgodovinska prostorna enota ima v glavnem iste meje kot turistično Zasavje. Na zapadu se pričinja, oziroma neha na vzhodnem robu Ljubljanskega polja in se razteza proti jugovzhodu do zad-

njih obronkov in izrastkov Zasavskega hribovja pri Krškem.¹ Njegova osrednja naravna in prometna žila je Sava in Zasavje se pričinja ter končuje v njenem srednjem teku na slovenskih tleh. Poleg centralnega dela, ki leži med Ljubljanskim poljem in Zidanim mostom, spadajo v njegovo vplivno območje še severni izrastki Dolenjskega gričevja, s katerim je bilo Zasavje v starem veku najtesneje povezano, na severu pa Moravska, Kandrška in Medijska dolina kot kolikor toliko vzporedne doline; tu tvori mejo Črni graben s Trojanskim prelazom, ki predstavlja smer zase. V vplivni okvir našega Zasavja pa moramo šteti tudi Savinjsko dolino od Zidanega mosta do Celja. Za podrobnejšo razmejitev in utemeljitev povedanega tu ni prostora.

Tako omejeno Zasavje je izrazito komunikacijsko ozemlje, ki veže skoraj vse strani neba; združevalna komunikacija je Sava, ki pri Zidanem mostu sprejema silnice s severa in jugovzhoda in jih tjakaj oddaja, nato pa jih vodi proti zahodu v Ljubljansko kotlino in dalje

Situla iz bronaste pločevine. Z Vač. (Ljubljana, Narodni muzej)

proti jugozapadu na Apeninski polotok. V tem okviru je bilo Zasavje v starem veku del, toda eden najvažnejših delov prastare poti s severa na jug, z Vzhodnega morja na Jadran, v Italijo in obratno. Ta geokomunikacijska vloga je vtisnila Zasavju v starem veku pečat in njegova najstarejša zgodovina je po eni strani najčistejši njen odsev.

Drugi vršilec, ki je oblikoval najstarejšo zgodovino Zasavja, je prirodno bogastvo njegovega ozemlja. Prazgodovinski človek je, prehajajoč od kamna h kovinam, zasledil v Zasavju posamezna ležišča rud in njihovo predelovanje je ustvarilo podlago kultur železne dobe, pa tudi sledečih obdobj.

Najstarejša doslej znana kulturna postaja našega Zasavja je jama v Njivicah pri Radečah.² Tu je prof. S. Brodar l. 1934. našel mnogo

¹ R. Badiura, Zasavje. Ljubljana, 1928. Ad. Potočnik, karta Zasavje in Dolenjsko gričevje (Zveza za tujski promet v Ljubljani), obsega samo kraje do črte Zidani most, torej samo del historičnega Zasavja.

² S. Brodar, Nova paleolitska postaja v Njivicah pri Radečah (Glasnik MDS XVI, 1935, 1).

ostankov jamskega medveda ter skromne dokaze človeškega bivanja v jami (12 artefaktov iz kamna, sledove dveh ognjišč). Po splošni tipiki bi jama sodila v tako imenovani mlajši paleolitik (mlajši del starokamene dobe), v oddelek aurignacien. Vendar za to še manjkajo popolnoma zanesljivi dokazi, postaja je najbrž izdatno mlajša. Značilno je, da leži postaja zelo nizko v dolini tik ob vodi.

Prvič se je v večji meri pokazala vloga Zasavja v mlajši dobi kamna ali v neolitiku. Iz tedanjega časa so na slovenskih tleh znane posebno stavbe na kolen na Ljubljanskem barju. Domnevati smemo, da je barjanski koliščar prišel v svojo novo domovino ravno s tem, da se je držal smeri, ki mu jo je kazala Sava oz. Savinja. Kultura na Ljubljanskem barju, s kratko besedo: ljubljanska kultura je prišla k nam po pretežnem delu s severovzhoda. Ena njena praveja, tako imenovana kultura kroglastih amfor, se da slediti v neolitskih kulturah srednje Nemčije, od koder je potovala po reki Labi in Vltavi proti jugu do Donave, tu je krenila proti vzhodu in držeč se vzhodnih podnožij Vzhodnih Alp je preko severovzhodne Štajerske dospela v Spodnjo Štajersko (Savinja) ter dalje v notranjost Kranjske (Sava, Ljubljansko barje). Sledovi te kulture v Italiji niso mogli priti tja drugače kot preko naših krajev. Z njo stoji v najtesnejših zvezah tako imenovana kultura vrvičastih čaš (okras, napravljen z odtisi vrvice). Za študij obeh kultur je posebno važno lončarstvo ter orodje iz kamna (sekire, kladiva).³

Ko je bila naselbina na Barju ustanovljena, se je pričelo bogato trgovsko življenje, razvijajoče se v vseh smereh. Glavni predmet tedanje trgovine je bil baker, ki je bil v poznem neolitiku odkrit. Šibki zakladi te rude so se nahajali tudi na slovenskem ozemlju, toda za procvit trgovine in kritje potreb gotovo niso zadoščali. Zato so ogrska ležišča rude (Velem Št. Vid) in morda tudi španska pravilnejše ozadje za kulturo in trgovski procvit te dobe na naših tleh. Promet se je razvijal, koder je šlo, po kopnem, v območju rek pa na njih samih z brodarstvom, tako po Savinji in Savi. S Save so šli čolni po Ljubljanici na Barje, dalje do Vrhnike in od tod dalje do Jadrana ter v Severno Italijo. Isto se je ponavljalo v obratni smeri.⁴ Najdbe kamnitih sekir neolitskih tipov ter bronastega orodja v Zagorju, Trbovljah, Zg. Košnici pri Celju, Gornjem Logu pri Litiji, v Golcah pri Laškem itd. nedvomno dokazujejo, da je po dolinah Save in Savinje hodil ter ju obiskoval neolitski človek.

A važne so bile tudi zveze, ki so potekale med Ljubljanskim barjem in pokrajinami na jugovzhodu. Tudi te je omogočala predvsem Sava. Po njej je ljubljanska kultura prejela pobude od vučedolske in jih vračala (Vučedol pri Vukovaru je znamenito središče kulture v dobi kamna in bronca), zaradi tega smatrajo nekateri vučedolsko kulturo za okvir, v katerega spada ljubljanska. Deloma je iz te smeri prihajal na Barje močan dotok elementov, ki so lastni tako imenovani trakastokeramični kulturi Podonavja, katera pa

³ R. Ložar, Študije o ljubljanski keramiki (Glasnik MDS, XXII, 1941, 1 sl.).

⁴ Odsev teh davnih trgovskih zvez v slovstvu je pravljica o Jazonu, Argonautih in ladji Argo, katero je spravil Plinij, Hist. nat. III, c. 18, 22, v zvezo z ustanovitvijo Emone.

je najbrž vplivala tudi direktno preko severovzhodne Štajerske na naše kraje (posredovalka je bila badenska kultura).

Na Ljubljanskem Barju je pa zastopana tudi takozvana kultura zvončastih čaš, ki je v nasprotju z doslej omenjenimi zapadnjaškega izvora. Značilne zanjo so čaše v obliki zvoncev. Ni še jasno, ali je prišla k nam od zapada, ali od svzhoda. Ker je preplavila skoraj vso Srednjo Evropo, je mogla priti od svzhoda. Ravno ta kultura stoji v tesni zvezi s prvimi industrijami kovin.^{5a}

To je okvir, skozi katerega moramo gledati na naše Zasavje v najstarejših dobah starega veka, v neolitiku: Zasavje je prehod za številne silnice in gibanja. Je najtesneje povezano s prvo poselitvijo

Fibule (zaponke) iz bronca. Z Vač. (Ljubljana, Narodni muzej)

Ljubljanske kotline in sploh ozemlja stare Kranjske. Je pa tudi prolog oni igri gospodarskega, prometnega in kulturnega občevanja naše zemlje s pokrajinami na jugu in severozapadu, ki se je odigravala v kasnejših zgodovinskih dobah.

Doslej še nimamo mnogo dokazov za stalno bivanje neolitskega človeka v našem Zasavju. Ves neolitski čas se zdi, da je tu življenje le valovilo, hitelo skozi to pokrajino, ne da bi bilo imelo priliko, zastaviti se in ustaliti. To ni nič čudnega. V Zasavju je v bistvu malo prilike za kmetovalca, kar je bil človek neolitika. Ležišča plodne zemlje, predvsem puhlice, so tu dokaj skromna, le deloma so zastopana med Zidanim mostom in Celjem, nekoliko bolj pa med Zidanim mostom in Krškim. Zato ni nič čudnega, če se ravno v tem koncu nahajata obe doslej znani postojanki neolitskih stanovališč, Ajdovska jama v Brezovi gori pri Krškem in ona v Višnjevcu na Zg. Pijavškem (post. Blanca).⁵ Sta to dve jami, ki sta dali bogato ostalino kulturnega inventarja tedanjega človeka.

⁵ Ložar, v. n. d. 18.

^{5a} R. Ložar, Stavbe na kolih in keramika zvončastih čaš, »Čas« 1941, št. 5-6.

Dva razloga sta bila najbrž odločilna, da se je človek v zasavskem hribovju ustalil in trdno naselil. Prvi je klimatične vrste. V nasprotju z neolitikom, ki je bil dokaj suha in topla perioda s sorazmerno majhno množino padavin, so prinesle sledeče dobe nižje temperature in več vlage, tako da so se številne doline zamočvirile in postale slabo prehodne, za bivanje pa neugodne. Človek se je iz ravnine umaknil više gor v hribe, tako tudi barjanski koliščar, tam gori je napravil nova stanovanja. Primer za to so višinske naselbine na Gori pri Šmarju in sploh v okolici Ljubljanskega barja. Drugi vzrok je bilo rudno bogastvo naših krajev, ki je tedaj iznenada zadobilo drugačen pomen, saj se je bil človek medtem naučil pridobivati rudo in jo tudi predelavati. Ruda je ležala v odročnih dolinah sorazmerno visoko na pobočjih zasavskih hribov. Železna ruda, najbrž v obliki bobovca, se je nahajala vsenaokoli Vač, tako na Slemškem, Kleniku, posebno pa pod Slivno, v Rudniku. Tudi med Vačami in Sv. Goro so morala biti ali ležišča ali pa topilnice.⁶ Ime Vače samo kaže po kaj verjetni sodbi strokovnjakov na ilirsko poreklo besede v pomenu »ruda«, »železo«. V bližini Vač se je nahajal bakreni kršec, pri Litiji svinec (ime Litija pa gotovo ne prihaja od besede vlivati, liti, litija). Ni dvoma, da so se rude nahajale tudi v sosednih dolinah, tako v zagorski in trboveljski, kajti zlasti iz zagorske je znanih mnogo postojank (Šemnik, Kisovec, Strahulci itd.). Ležišča železne in bakrene rude so tedaj omogočila nastanek stalnih naselbin in kot najznamenitejšo izmed njih, a doslej še le prvo bolje preiskano, poznamo Vače.⁷

Ta doba se zaradi tega, ker se za orodje porablja železo, nazivlje doba železa. V naših krajih so se naselila tedaj razna ilirska plemena. Ime plemena, ki se je ustalilo na Vačah in sploh v Zasavju, ni znano, zato pa je toliko bolj znana njegova kultura. Njeno podlago tvori procvit kovinske obrti na Vačah in v njeni širši in daljši okolici, v zvezi s tem pa izredni razmah trgovskih zvez. Tedanji Vačani in Zasavci niso le osvojili vsega Zasavja, o čigar poseljenosti bi mogla dati zgovoren dokaz samo karta arheoloških najdišč, temveč so svoje produkte raznašali tja do Kranja in celo Bleda na eni, pa v Belo Krajino na drugi strani.⁸ Stare prometne poti (Sava) so brez dvoma ostale še v veljavi, a njim so se pridružile nove; tako je skoraj gotovo držala z Vač ena pot naravnost preko Litije, od tod dalje morda čez Vintarjevec ali čez Javorje na stiško stran, kjer so v tem času vzcetele obširne naselbine, kot je bila ona na Viru pri Stični in še druge.

Dočim je v neolitskem času Zasavje služilo kot prometna žila Ljubljanski kotlini, je v dobi železa postalo s pripadajočimi postojankami na Dolenjskem gričevju (Gora pri Šmarju, Vir pri

⁶ A. Müllner, *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien*, 1909, 58 st.

⁷ W. Schmid, *Vače, predzgodovinska naselbina* (Glasnik MDS XXI, 1940, 96). R. Ložar v *Vodniku po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani*, I, 1931, 37 sl.

⁸ Trgovali so tudi z drugimi deželami.

Stični⁹ itd.) samostojen center kulture, še več: središče samostojne kulture, ki je vtisnila pečat vsej kulturni ostalini iz tedanje dobe našega slovenskega ozemlja. To dobo imenujemo tudi hallstattsko dobo. Vendar blagostanje ni trajalo dolgo, kajti zakladi rude so se manjšali in s tem pogoji gospodarskega procvita. Že sledeča laténska doba (nosilci kulture so bili Kelti) ni v Zasavju pustila nobenih vidnejših sledov, z izjemo prav skromnih v Trbovljah (keltski novci), Rojah pri Moravčah (grobovi) in v Zagorju. Od rudarstva je zasavski človek polagoma pač prešel k poljedelstvu in živinoreji, kolikor je bilo to možno. Še bolj se je umaknilo življenje iz Zasavja v rimski dobi, ko so Rimljani to »prometno oviro« premagali s tem, da so speljali vzporedno s Savsko dolino veliko vojaško cesto iz Ljubljane čez Domžale in Trojane v Celje, s čimer je zasavska soteska postala brezpomembna. Težišče se je zopet premaknilo v mesta, tako v Ljubljano — Emono na eni, v Celje — Celeio na drugi in

Fibula (zaponka) iz bronu. Na zaponki ptičja figura, obesek v obliki valjaste puščice. Z Vač. (Ljubljana, Narodni muzej)

v Drnovo — Nevioudunum pri Krškem na tretji strani, vmes pa je ostalo podeželje, ki je živelo po starih predrimskih navadah dalje.

Vendar življenje v dolini ni popolnoma zamrlo. Zdi se, da so Rimljani zlasti poživali steklarsko obrt. Iz hallstattske ali ilirske dobe hrani ljubljanski muzej tolikšne množine steklenega okrasja, da smo prisiljeni misliti na to, da je že ilirski prebivalec Zasavja v veliki meri gojil steklarsko obrt. Še manj se moremo te misli znebiti ob izredni množini stekla iz rimskih grobov Emone. Vsaj navadno steklo je prav gotovo nastalo v dolini, ni pa izključeno, da so tudi nekatere umetnejše oblike izšle od tod.¹⁰ Kakor prej, je v rimskem času v dolini cvetelo tudi brodarstvo, prevoznništvo po vodni poti. O tem

⁹ R. Ložar v Vodniku po zbirkah Narodnega muzeja str. 37, 48.

¹⁰ Za vse tri kraje: Hrastnik, Trbovlje in Zagorje, so izpričane in znane dokaj številne rimskodobne starine (iz grobov). Na avtohtoni nastanek marsikatere zvrsti rimskega stekla pri nas sklepa tudi najboljši nemški poznavalec rimske steklarske obrti, Fritz Fremersdorf iz Kölna, ki mi je to mišljenje že večkrat izjavil ustno.

nam pričajo nekateri rimski kamni z zaobljubenimi napisi, ki so jih boginjama vode Adsaluti in Ekvorni postavili brodarji, da bi ščitile njihove prevoze. Taki kamni so bili najdeni v dolini sami (Sava pri Litiji, Brnek).¹¹ V rimskem času so doživele svoje odkritje tudi zdravilne vode v območju Zasavja, tako n. pr. Rimske Toplice. V kopalšeni zgradbi stoje štirje kamniti votivni napisi, posvečeni Ninfam kot boginjam zdravilne vode, ki enako kot del marmorne obloge bazena izvirajo iz rimske dobe.

Kljub temu pa notranjost Zasavja v rimski dobi ni več dosegla onega razmaha kot v hallstattski. Rimljani so s svojim razvitim urbanističnim mišljenjem, ki so ga narekovali tudi vojaški oziri, odtegnili notranjosti žive vire in koncentrirali življenje v prej imenovanih mestih. Promet med njimi se je le deloma vršil po dolini, tako v glavnem le med Nevioudunom (preko Zidanega mosta) in Celeio. Nevioudun in Emona, Emona in Celeia pa so bili med seboj povezani z novimi velikimi cestami pokrajinskega tipa. Odročno ležeči kraji so dali v nemirnih časih poznega rimskega cesarstva zavetja marsikateri naselbini, ki je pribežala iz doline. Primer takega pri-

Čelade iz bronaste pločevine. Z Vač. (Ljubljana, Narodni muzej)

bežališča (bežigrada) je razvalina, ki se nahaja »na Vraneh« nad Sevnico, ni pa podrobneje znan njegov pomen v krajevni zgodovini.

Stari Slovenci so v Zasavju zapustili malo nam znanih sledov; omeniti je le grobove iz Rojega pri Moravčah. Ostale je uničila nova doba, ali pa sploh še niso odkriti, torej znani.

Pečat novejši in najnovejši zgodovini Zasavja daje nastanek in razvoj moderne industrijske civilizacije, pred katero se umikajo zadnji ostanki kmetijskega življa doline, ki je ohranjal tradicijo. Ali v dolini še vedno čutiš, da stojiš na ozemlju, ki je v prazgodovini Slovenije imelo skoroda najvažnejšo vlogo. Tega občutja tudi stroj industrije in železnice ni mogel ubiti, kajti prešlo je v občutje prirode same.

¹¹ V tej zvezi naj opozorim na zanimivo paralelo. V Moravčah hranijo v župnišču oljnato sliko iz l. 1859., v kateri so predstavljeni savski splavarji-brodarji, ki prosijo svojega zaščitnika sv. Miklavža, naj obvaruje njihovo obrt pred železnico, katero so prav tedaj speljavali skozi dolino. Slika je visela prvotno v cerkvi Sv. Miklavža (737 m) nad Kresnicami. Reprodukcijska slika: J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, str. 553.

Zasavske ptice

Bilo je prvo nedeljo po sv. Gregorju. Gosta megla je ležala nad Savsko dolino: znamenje, da bo lep pomladni dan. Podružnica planinskega društva je imela na Sveti gori občni zbor. Na postaji »Sava« je iz jutranjega vlaka izstopilo nekaj Litijčanov in trije ali štirje Ljubljčanji. Odkar je ukinjen deveti vlak, je obisk Tomazinove koč vedno manjši.

Ponoči je padla slana, zjutraj je bilo zelo hladno. Žalostno so povešali telohi svoje bele glavice, nobenega ptiča še ni bilo slišati. — Po vzponu kakih petdeset metrov pa je megla izginila in zasijalo je najlepše jutranje solnce. Na mah je oživela vsa narava. Telohi so se vzdramili, resa je zardela, trobentice so odprle rumene čaše in zvedavo je pogledal jetrnik, če je že čas, da pokaže svoje lepe sinje cvete.

Najbolj živahno pa je postalo med našimi krilatci. Ako greš mimo Tirne preko travnikov, prideš kmalu do male planote, ki je obdana od njiv in gozdov in zarasla tu in tam s starimi hruškami, hrasti in bukvami. Tu je pravi ptičji raj. Daleč naokoli je odmevala lepa pesem š č i n k a v c e v, oživljajoč naravo: skoro na vsakem tretjem drevesu je ščinkavec prepeval svoj »griču«. Klicali so samci svoje ženke in tekmovali med seboj, kateri bo lepše pel. Samice se bodo vsak čas vrnile in do takrat mora vsak samec imeti izbran svoj »življenjski prostor«. In res! Popoldne, ko smo se vračali, so se že jate ščinkavcev in ščinkavk pasle po njivah. Ženitev se je pričela in poiskati bo treba primeren prostor za gnezdo.

Turisti, ki so šli pred menoj, so spodili nekaj š k o r c e v. Ne vem, kako so na njive pri Tirni prišli škorcei. Na tem kraju jih doslej še nisem videl. Najbrž so bili na potovanju in so se tu le mimogrede ustavili za nekaj časa. V njihovi družbi sem opazil tudi tri lepo rumene g r i l č k e — mogoče so v naše kraje potovali skupaj s škorcei. Grilčkov je na Tirnski planoti dovolj; skoro z vsakega drevesa drobé od meseca aprila naprej svoje lepe pesmice.

Na vrhu osamljenega drevesa je sedel rumeni s t r n a d in je neprestano drobil svoj ljubavni »Ci-ci-ci-cicici«. — Tam nekje v gozdu se je nečesa ustrašil č r n i k o s in je zabrlizgal, da so za trenutek utihnili vsi ptički. Na stari hruški je potrkaval po suhi veji v e l i k i d e t e l, ne daleč na visokem hrastu pa mu je odgovarjal njegov tekmeč. Tisti, ki bo lepše in močnejše tolkel, bo dobil ženko, ki se še ni odločila. Zelo lep ptič je veliki detel; saj je ves pisan in mu tako gizdavo pristoji rdeča kapica na glavi in pod repom rdeča lisa. Ker je prelep, pa mu ni dan dar petja; da privabi samico, si pomaga — revež — s potrkavanjem po suhih vejah.

Na drugem koncu hriba sta se istočasno drli dve zeleni žolni: »Kjiv-kiv-kjik« in se hudovali druga nad drugo. — Na vrhu smreke na robu gozda je sedel d r o z g. Ne vem, ali me je videl ali ne. Venomer je klical: »Tli-tli-tli, pejt sem, pejt sem, a boš šu, a boš šu,

igen, igen, tak, tak, tisk, tisk, tsi, tsi« in podobno. Privabil bi pač rad ženico, pa se je jezil najbrž tudi nad turisti, ki so — ostali doma in zamudili tako lep dan... Zlasti lepo poje drozg zvečer. Pri Tomazinovi koči ga lahko poslušáš sedaj vsak dan.

Ob robu gozda so se obešali na veje smrek meniškiki, z belo liso na tilniku, v bližini pa so prašne cvete na leski in bele mačice na vrbi obirale koketne gospodične pezdičevke ali nuncce. Meniški se z nuncami prav dobro razumejo; saj gredo radi skupaj od drevesa do drevesa. — Tiho kakor misel so poletavali med gostimi smrekovimi vejami kraljički, naši najmanjši ptički; v njih družbi so bili tudi gozdni plezavčki in živahne čopke; plavčkov pa ta dan nisem videl. Od daleč je bilo slišati veseli »ci-ci-fuj« velike sinice in ravnokar so priletele na bližnjo češpljo mične dolgorepke ali mlinarčki. Seveda ni smelo manjkati v taki družini tudi neugnanega brgleza, največjega umetnika v plezanju in najbrž tudi največjega kričača, kadar se ženi. Da mu kdo ne ukrade ženice in otrok, zazida brglez vhod v svoje gnezdo.

Tam v meji se je oglasila tudi ljubka taščica; hudovala se je nad nečim s svojim »ček-ček-ček«. Letos so se taščice vrnile že 9. marca, hkrati s belimi pastiričicami. Pojdi v gozd na sprehod in poslušaj: kakor bi prelival živo srebro v tanke kozarce, tako poje taščica od zgodnjega jutra pozno v noč. — Letos je taščic izredno mnogo. Lansko leto jih je mnogo ostalo čez zimo pri nas, pa jih je vzel mraz; zadnjo jesen so se pa skoraj vse selile in se letos spomladi zdrave vrnile. Konec marca jih je letos presenetil sneg, ki pa je kmalu skopnel. Na Marijin praznik so že zopet veselo žgolele. — V ta božji mir so se naenkrat zadrle šoje. Ptičke so utihnile ter se skrile v gosto vejevje dreves in v grmovje. — Lepe so šoje spomladi, ko so v svatovski obleki, zlasti jim pristoji ko sneg belo zrealce na perutih. So pa hudobne in zato grde ptice, ker tolikim našim najboljšim pevcem pokradejo jajca in pobijejo mladiče: zakoni narave so kruti.

Táko je življenje ptičkov v Zasavju v zgodnji pomladi. Če gledáš in poslušáš, lahko vidiš in slišiš sve to na istem kraju v teku pol ure.

Če pa boš pridno posečal zasavske hribe tudi v drugih letnih časih in opazoval naravo okoli sebe, boš videl še vrsto drugih ptičev in odkril še marsikatero skrivnost iz ptičjega življenja. Mogoče boš opazil rjavega srakoperja, ko ravno drži med kremplji še golega mladiča uboge črnoglavke, naše najboljše pevke, in s kljunom trga mehko, še gorko meso. Ni izključeno, da boš kje v Zasavju videl tudi mirnega črnočelega srakoperja ali celo krvoločnega velikega srakoperja. Jaz sem jih videl pri Hotiču, Ponovičah in Zavrstniku. — Mogoče boš meseca maja zagledal na kakem drevesu mlade in vesele škorce, ki so ravnokar zapustili svoja gorka gnezda, se zbrali v večjo družbo in se glasno vreščeč prepirajo ter urijo v letanju — pa se naenkrat kot strela zaleti med nje grabežljivi krakulj in s kremplji zagrabí najlepšega škorca. Če boš potem pogledal za ostalimi škorcí, se boš začudil, ko boš visoko v zraku videl več gruč, v sredi

vsake gruče pa vrano in okoli nje pet ali šest škorcev. In dognal boš: ko so škorci opazili kragulja in zavriščali, so naenkrat od neznanokje priletele na pomoč vrane in škorci so iskali in tudi našli pri njih pred lačnim kraguljem močno zaščito. Vrane tedaj škorcem ne morejo biti sovražne.

Meseca aprila se vrnejo v Zasavje naše najboljše pevke: črnoglavke, brolice, fačlje, pisane penice in vrtne penice. Kmalu za njimi pridejo lepo rumeni kobilarji, ki te bodo do srede poletja spraševali neprestano: »Kje s' pa biv?« in smrdokavre, ki gotovo ne zaslužijo tega nelepega imena. Črnoglavke se vrnejo vsako leto okoli 5. aprila, kobilarje in smrdokavre pa sem videl leta 1939. na Tirni že 23. aprila.

Ako boš meseca maja našel gnezda vrtne penice, rjavega srakoperja, pogorelčka in taščice, boš mogoče dobil v enem ali drugem gnezdu tudi jajček kukavice. Če primerjaš jajčka med seboj, boš z začudenjem ugotovil, da so vsa tako po velikosti kakor po barvi skoraj popolnoma enaka. Jajčka pogorelčka so modrozeleni in glej: tudi jajček kukavice je modrozelen; jajčka srakoperja so rdečkasta in rjavkasto pikčasta, pa tudi jajček kukavice je ravno tak. Isto je z jajčki vrtne penice, ki so rumenkasta s črnimi in pepelastimi lisami, in z jajčki taščice, ki so rumenkastobela in rjastorumenkasto pikčasta. — Začuden se boš vprašal: »Kako to? Kdaj se izvrši v kukavici proces, ki dá jajčkom odgovarjajočo obliko in barvo in kdo vse to povzroči?« Stal boš pred veliko in tvojemu umu nerazrešljivo skrivnostjo.

Če hodiš po zasavskih gozdih in hribih in prisluhneš naravi, boš slišal in videl tudi kovačke, vrbje listnice, šmarnice, zelence, stržke, kaline, krivokljune, velike cipe, dleske, divje golobe, podhujke ali kozomolze, pivke ali sive žolne, črne žolne, srednje in male detle, divje peteline in gozdne jerebe, različne sove, skobce, kragulje, kanje in tu pa tam tudi vijeglavke, po travnikih in njivah repnike, poljske cipe, črne in poljske vrane, kavke, srake, navadne postovke, jerebice in prepelice, v bližini hiš pa domače in poljske vrabce, mestne in kmetske lastovke, liščke, sive in male muharje, jeseni tudi čižke in brezovčke. Hudournike sem videl v Zasavju samo ob selitvi. V Zagorju so videli celo rožaste škorce, ko so obirali murke. Prve kmetske lastovke so se letos vrnile že 25. marca. Nikjer v Zasavju pa nisem slišal slavca in poljskega škrjančka. Zakaj teh najboljših pevcev v Zasavju ni, ne vem. Poljske škrjančke sem opazil samo spomladi, ko so se selili. Letos so prišli prvi že 20. februarja.

Spomladi in jeseni je na Savi in na njenih bregovih videti sive gosi, ligarice, divje race, žvižgavke, krehlje, reglje, dolgo-repke, žličarke, kostanjeve race, gorske race, črnice, čopkarice, zim-ske race, sivke, zvonce, male in srednje potapljavce, deževnike, prod-nike, pribe, martinke, kosce, mokože, vodne kokoške, črne liske, kljunače, kozice, bobnarice, čapljice, škurhe, nočne vrane, pondirke, fazane, sive čaplje, bele in sive pastirice, rakarja, različne trstnice, povodne kose in lepe vodomce. Sam sem videl ob Savi lepo rjavo

čapljo, severnega slapnika, rdečenoge postovke in galebe. Lovci so videli letos januarja na produ v Savi štiri kormorane. — P o z i m i pridejo v Zasavje pisane pinože, skalni plezalci, krekovti, krokariji, čopasti škrančki in v hudih zimah tudi lepi pegami.

Vse našete ptice žive v Zasavju stalno ali prehodno. Gotovo je pa še več drugih, ki jih nisem navedel. Dovolj je tedaj prilik za vsakega ljubitelja Zasavja in prijatelja ptic, da opazuje njih življenje. Neslutene skrivnosti bo vestni opazovalec odkril v ptičjem življenju in pri tem pozabil na vsakdanje skrbi in težave. Kajti čim bolj bo spoznaval naravo in njeno življenje in čim globlje bo prodiral v njene skrivnosti, tem bolj ga bo zajela váse in tem večji bo njegov užitek.

A. M. B.

Mrzlica

Poznate li Mrzlico? Ali še niste videli Trbovelj niti slišali o tej „mrzli gori“? Potem kar z menoj! Povedem vas v črne revirje, spoznali boste pa tam prelep košček naše zemlje.

IZ vseh delov naše domovine nas potegne železni robot do Trbovelj. Izstopimo. Da si prihranimo enourno hojo po trdi dolinski cesti, se vsedemo v udobni avtobus, ki nas zapelje po stranski dolinici skoro 5 km daleč k farni cerkvi sv. Martina. Mnogo je postaj in postajic ob gosto obljudeni in pozidani cesti. Časa imaš, da mimogrede pogledaš na številne kolonije, razmetane največ na desnem pobočju kotline, pod razritim rebrom Retja. Tam spodaj dela sto- in stoglava množica, pomešana med »hunti«, krampi in motorji. Tam doli raste in se koplje dragoceno breme današnje dobe. Tu je naš največji premogokop, naša najštevilnejša rudarska kolonija, naš ponos. Saj šteje občina 16.000 prebivalcev in se uvršča za Ljubljano in Mariborom na tretje mesto v Sloveniji.

Ko se izmotamo iz objema hiš, nas pozdravlja na severu izrazit stožčast vrh — Mrzlica (1119 m). Kako lep je meseca maja, ko pripelza nežna pomlad tudi na to uporno goro. Strme, prav planinske trate oživijo in prav z vrha zavihrajo stoletne bukve planincu v pozdrav. Z vročim poletjem spremeni Mrzlica svoje lice. Njena pobočja vzcvetó, živo, pisano. Na jesen pa gora zažari ko ognjenik, rumeno ognjeni zublji jo objemajo. Najlepsi pa je pogled na Mrzlico v jasnem zimskem dnevu, ko je naš »Matterhorn« posut s kristalnim pršičem in ukovan v srebrn oklep ivja. Takrat kraljuje Mrzlica v hermelskem ogrinjalu nad črnimi revirji.

Brž ko smo zapustili trboveljski »tramvaj«, se že vzpenjamo za belo-rdečimi očesci v breg. Složno se vije pot skozi gozdove ob poljih in preko travnikov. Od časa do časa obstanemo in se ozremo na razlišpano dolino, ki se nam, čim višje prihajamo, tem pregledneje oblikuje v pravcato industrijsko mravljišče. Tam v daljavi se dvigajo temni oblaki dima, prikrivajoč spodnjo dolino. Natančen pogled nam pove, da je to cementarna TPD, mimo katere smo v avtobusu brneli takoj, ko smo zapustili kolodvor. Lahen dim izza cerkvice v Retju nam izda mogočno elektrarno TPD ob Savi; mogočna je s svojo armado konjskih sil, iz katerih črpa obrat pogonsko silo.

Čuj in glej: na dolgem nasipu zabrlizga cvileče mala lokomotiva, ki prevaja kako vozíčkov na drugi konec razrite rebri.

Polagoma se dvigamo proti Mrzlici, ki pa je sedaj ne vidimo. Že smo pri Sv. Katarini. To je ljubko naselje s cerkvice in šolo; tu se naša pot cepi na »zgornjo« in »spodnjo«. Odločimo se za »zgornjo«, zložnejšo in razglednejšo. Mrzlica se nam je zdaj že močno približala; v vsej veličini raste iz kota hratniške kotline in je res — gora! — Pot nas povede v gozd, na mirno gozdno promenado. Ko se izza temnih smrek prikažejo cvetoče košenice Kriške planine, smo že v višini 900 do 1000 m. Prišli smo na greben, kjer se nam odkriva pogled na spodnjo in srednjo Savinjsko dolino z neštetimi skupinami svetlih hišnih kock in cerkvic, ki so raztresene po živo zeleni preprogi »hmeljske republike« in njenega gričevnatega zaledja. Pisano dolinsko sliko obdajajo gorski valovi temnega Po-

Motiv z Mrzlice

Foto A. Vizjak

horja, Plešivca, Smrekovca, Golt, Raduhe in sklenjena veriga belih rogljev, osrednjih Savinjskih velikanov. Med mogočno Čemšeniško in košato Menino planino se nam pokroviteljsko prismejlja očak Triglav s svojimi podložnimi.

Sédimo in pijmo to nebeško lepoto, ki leži pred nami, kakor je ne pričara nobena kamera in noben čopič. Ko smo z očmi pobožali in obredli pred seboj razgrnjeno zemljo, nadaljujemo romanje po lahno se dvigajočem kolovozu okrog vrha Kriške planine. Pri bukvi-veteranki, ki je lani klecnila pod pritiskom nezprosnega jesenskega viharja, stopimo na gorsko cesto, prav pred obličje Mrzlice. Že se beli triangulacija z vrha, skozi redko bukovje pa nas že pozdravlja Domek SPD Trbovlje. Ko stopamo po pravcati cesti, nam pade v oko na tratih pod vrhom ukoreninjena prečudno vitka, črno-bela lilija (*asphodelus alba*), ki je po zagonetnem naključju priplezala iz južnih krajev v mrzliško zatišje. V senci častitljivega bukovja nam — glej! — prekriža pot skokonoga družina srnjadi. Sočni pašniki in gosta streha na savinjski strani nudijo tem ljubkim prebivalcem Mrzlice varno zatišje. — Še dva, tri globoke vdihne in že stojimo po dve in polurni hoji na sedlu med obema vrhoma Mrzlice, pred staro Hausenbichlerjevo kočico (sedaj shramba), ki je v prejšnjih časih skromnim in maloštevilnim planincem služila za zatočišče. Ozremo se na levo in že smo pred domom Trboveljske planinske bratovščine; čeprav je ta hišica v očeh planinca, ki je prehodil že dober del gora, navadna planinska »koča«, je to za Trboveljčane »naš Dom«.

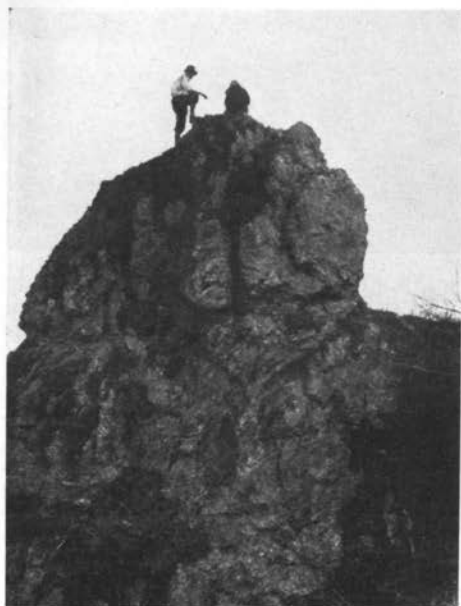
Zdaj pa v Dom! Francka in Mojca nam postrežeta izdatno in ljubeznivo. Ko je zadoščeno želodčnim pravicam, se potrudimo še nekaj minut do samega vrha! Vsedimo se in romajmo širom hribovite slovenske zemlje. Po vrsti okrog: od Donačke gore, mimo Boča na vzhodu, preko Bohorja, Lisce, Velikega Kozja, Gorjancev, soseda Kuma, Nanosa, Ostreža, Svete Gore in Sv. Planine h gorenjskim skalnim velikanom... — Gotovo sem kopico vrhov izpustil — kdo bi naštel vse v tej stozobi obzorni žagi? Ozrimo se bliže, prav v podnožje gore same! Res je prava rudarska gora. V ozki grapi proti Savi se dimi Hrastnik, preko Čeč (Sv. Katarine) gledamo na širšo Trboveljsko kotlino, izza Bukovja pa nas pozdravlja svetlo Zagorje. Na savinjski strani, v podnožju Mrzlice, leži premogovnik Zabuko-

vica, a v dolini Rečice proti Laškemu se izčrpava Huda Jama. Ali je kje na slovenski zemlji še tisočak, ki ga obkrožajo tako številni črni rovi? Zato pridite in oglejte si z Mrzlice naš svet.

Zlekнем se v dišečo travo in spremljam bele ovčice, ki se vozijo po modrem nebu. Premišlјujem in se zavedam, da se mi je prikroj Mrzlice — ponesrečil. Vsega, kar sem imel v mislih, v srcu in na jeziku, le nisem spravil v tole hvalnico: Mrzlica je lepša in veličastnejša! Ako pridete kako lepo nedeljo na naš »knapovski Triglav« in vas po poti dobrodušno pozdravi bronasto lice Poldeta — večnega mrzliškega romarja — tedaj ga nagovorite in zvedeli boste se kaj več o naši ljubljeni Mrzlici.

Dr. A. Brilej:

Kopitnik (914 m)

Na Kopitniku

Zasavski svet je zame posebno mikaven v višavah nad Zidanim mostom. V rogovili, ki jo tvorita tam Sava in Savinja, se dviga severno od imenitnega železniškega vozla pečvit in prepaden svet, pravi sklop skalnih trdnjav, ki štrle nad Savinjsko dolino kot nezavzetna utrdba. To je Kopitnik, 914 m visok hrib, znamenit po svoji bujni cvetani, ki nas preseneča z redkimi rastlinami in s pestro slikovitostjo svojega prepadnega pečevja.

Na Kopitnik sem običajno rinil po kolovozu, ki se levo za postajo Zidani most zaje v gozdnato pobočje. Ko polagoma stopaš navkreber, lahko opazuješ skozi golo bukovje in gabrovje progo v globini, ki se v štirikratni vijugi tračnic kot železen pas ovija okrog griča. Pod zidanim železniškim nasipom pa drvi Sava, motna, globoka, nevarna.

Pobočja hriba so tu spomladi pokrita z resjem, dišeči volčin izteza iz gošče svoje tenke veje, kačnik odvija zeleni omot in prikazuje svoj betičasti cvet. Na poti leže orumenele vejice omele, ki jih je veter odtrgal od kolobarja visoko gori v drevju.

Iz bukovega gozda stopiš kmalu na ravnico, razsežno in prijazno, da je ne bi take slutil človek, ki prihaja iz mrke Savske soteske. Onstran planote se je naslonila vasica pod široko razloženo kopo: Širje. Bel dvorec s stolpi na vogalih, napol graščina, napol hiša, počiva v smrekovem gozdiču in dela družbo vitki cerkvi, ki je okrog sebe zbrala malo naselje. Sredi ravnice, med rodnimi polji, leži s cipresami zasenčeno vaško pokopališče, onstran njega pa v globini nevidna savska deber in za njo ponosni vrh Kuma.

Takšen je ta ljubki kotiček, ki se mu pravi Širje; je zavetišče in počivališče, kjer se z užitkom ustaviš in pomudiš kakšno uro. Tu se ti umirita misel in srce in pogled plava sproščeno preko pokojne pokrajine.

Iz Širja nas vodi proti Kopitniku prav dostojna steza, ki je sicer spočetka, koj za vasjo, ne zaslediš zlahka, ki pa pozneje postane dobro vidna in je višje gori v ključih vrezana v črno zemljo strmega hriba. Če tam gori malo gledaš naokrog, boš kmalu opazil strupeno zlatico, ki se od navadne razlikuje predvsem po debelih, mesnatih, ledvičastih listih. Znamenita je ta rastlina le zato, ker je

Vas Širje pod Kopitnikom

redka in zato zaščiten. Vendar spada med one maloštevilne zavarovane rastline, ki jih strastni uničevalci imenitnih cvetlic puščajo v miru: pač zato, ker niti z vonjem niti s posebno lepoto ne draži njihovega poželenja.

Dvignemo se na greben in po njem na drugo ravnico. Nekaj revnih bajt je raztresenih po njej. Rob planote pa je skalovit. Njegovi prepadi in strmine nas prestavljajo v divji svet plezalcev, kajti tam kar mrgoli stolpov in stolpičev, rogljev in rogljičev, žlebovja, polje in drugih skalnih mikavnosti. Orjaški skladi razdrapanega skalovja padajo v krških slapovih nizdol proti Savinji.

Prijetno in zanimivo je telovaditi in plezariti po tistem skalovju, kjer te vsak hip preseneti priroda z novimi oblikami, kjer je dleto naravnih sil izdolblo nešteto lukenj in preduhov in ustvarilo vrsto fantastičnih likov, kakršne izkleše v svoji neizčrpni raznolikosti le večno nemirna sila prirode. Med špiki in stolpi gnezdijo netreski in gladnice, ob svojem času diši tam jožefovka. Na travnatih rušah cvete svišč in rumeni kras mešenikeljca sili v vse špranje in skalne razpoke.

S Kopitnika lahko sestopiš v Rimske Toplice; — kako se tja pride, ne bi mogel točno povedati, ker sem sam še vedno nekoliko zašel, kakor koli sem se spuščal po vzhodnih podankih Kopitnika nizdol proti Savinji. Kajti v gozdu je mnogo drvarskih stezaj in kmalu te katera zapelje v napačno smer. Skozi gosto vejevje se tu pa tam globoko v nižavah zabliška zelena Savinja in pokaže smer, ki jo moraš ubrati. V tistem goščavju se mestoma do pasu potopiš v bujno rast sleča, ki s svojimi visokimi grmi pokriva široke ploskve gozda. Če imaš srečo, ti bo naenkrat odnekod opojno zaduhtela igalka: bujno uspeva tam ta plemenita cvetka: Da bi jo v njeni samoti izsledili samo oni, ki z užitkom in naslado vdihujejo njen sladki vonj, le z očmi pobožajo njen bledorumeni kras in ji ne strežejo po življenju!

Ko hodiš niže doli po kolovozu proti Savinji, se ozri nazaj in navzgor, ne bo ti žal! V vsej mogočnosti štrli skalna trdnjava Kopitnika v nebo: grozeče vise nad nami stene in ostri robovi kipe zanosno v ozračje.

Ko pa stopimo iz gozda, se nam naenkrat nasmehlja zelena Savinjska dolina. Pašniki beže tja do reke, ki se poigrava v svoji strugi, bele hiše stoje pod holmom, vsa praznična in umita se ogleduje vasica Ogéče v zelenih vodah Savinje. — Oči, ki so pravkar strmele v resni, pečeviti svet Kopitnika, z naslado pijejo idilični pokoj Savinjske pokrajine.

Čemšenik

Visoko gori nad črnim Zagorjem, v višini 750 m, leži samotna, od sveta pozabljena vasica Čemšenik. Nikoli ne izve širni svet od tam ničesar, ne dobrega, ne slabega; a kraj je nepozabno lep in ljudje srčno dobri, prave planinske grče. — Pred nekaj leti jim je vaška cerkev, prostorna in lepa, hotela uiti v dolino. Visoki oboki so že začeli pokati in cerkev bi zdrsnila po strmem pobočju, pa so jo ob pravem času privezali nazaj v hrib. Tako pravijo. Vsa vas leži v bregu, še voz težko obrneš. Razgled je pa silen: Sv. Planina, Kum, Zagorje, Uskoki, Fridrihštajnski gozdovi, vse od Save tja do Ljubljane, Vače in Moravče, Polhograjski Dolomiti, pa Krim — obračaš se sem pa tja, povsod vidiš kaj lepega. — Pristopa sta dva: iz Trojan preko Št. Gotharda po silnih serpentinah navzgor ali pa iz Zagorja.

Cerkev je pod tlakom vsa votla. Tam so grobnice ponosnih grofov Gallenbergov, nekdanj slovenskih Ostrovrharjev — ki so prišli preko Osterbergerjev — Schärffenbergerjev do Gallenbergerjev iz prvotnega Kahlenberga. Tako se je imenovalo gorovje tam okoli nekoč — pravo planinsko ime! Pod zakristijo je ogromna sobana, 4 m globoko natrpana z mrtvaškimi glavami naših prednikov — kako čvrste zobe kažejo še danes ti pristniki! Pred nekaj leti je v tej kleti ponoči mežnar odmetaval glave, da bi prišel pod cerkev. Zaskrbljena žena ga je okoli polnoči prišla iskat; pogledala je v luknjo in videla, kako mož meče glave na kup. V strahu in grozi je zbežala iz cerkve domov brez moža.

Eno uro proti Zagorju stoji na ostrem vrhu grad — zdaj v razvalinah — Gamberg. Mogočno zidovje in silovit stolp kažejo še danes, kako moč so imeli nekoč grofje. Poznejši lastnik je bil naš Valvasor. Končno je grad zadela usoda starih gradov. Neki podjetni Zagrebčan mu je streho razkril, prodal opeko in poslopje zapustil. Škoda!... Zagorski rudarji so po vojni tod iskali zakladov. Slišali so namreč nekaj o skriteh zakladu, ki je opisan v Valvasorju (IV, 161). Pa so odkrili le — bivšo cev h greznici, a grad močno poškodovali, več sten razstrelili in tako tretjino poslopja porušili. Danes je last rudarja, ki stanuje v bivši ogromni žitnici in koplje lehnjak, stropno kamenje v razvalinah; njegov oče, 90 letnik, je pa v svoji mladosti še gospode vozil z gradu. — Na tem gradu je umrl v preteklem stoletju pesnik in vojaški duhovnik Kajetan Hueber, pesnik naše ponarodele »Otok bleški«. Lepa oljnata slika v čemšeniškem župnišču ga še danes kaže, nagrobni kamen na farnem pokopališču pa pove, kje počiva.*

Ko sem se vračal nazaj gor na Čemšenik skozi lepo vas Ržiše, sem ogledoval gorovje nad Čemšenikom. Nehote mi je padla v oči izredna pokrajinska sličnost s Sv. Primožem pod Veliko planino pri Kamniku. Vprašam moža na polju, kako se imenuje cerkvice tam gori. In v moje začudenje mi pravi: »Sv. Primož!« »In hrib nad cerkvico?« »Velika planina!« Kdo neki je stvoril to edinstveno sličnost imen s pokrajino?! Moj učeni p. gvardijan me je poučil, češ, cerkve sv. Primoža so zidali sredi pobočij, da bi svetnik prelomil nevihte in dal veliko žita. (Zato od spodaj Ržiše!)... Ker mi čas ni dopuščal, se nisem povzpел na to Veliko planino št. 2 (1208 m) in na njenega Primoža št. 2. Storil bom pa to čimprej. — Pred edino gostilno na Čemšeniku stoji železno kovana, lepa ograja z vrezanim napisom: »Andreas Affner (pač Hafner) me fecit 1721«. Ograja je iz gradu Gamberg. — Sosednja fara se imenuje Kolovrat — po domače »nebeški skret«, ker se nikamor drugam ne vidi, kakor v nebesa...

Čemšenik, Gamberg, Sv. Primož št. 2 in Velika planina št. 2 zaslužijo, da jih naši gorohodci vsak zase odkrivajo. Kakšen razgled mora biti šele z vrha te Velike planine!

* K. Hueber je umrl 1. avgusta 1870. Rodil se je 2. avgusta 1810 pri Devici Mariji v Polju, bil je kaplan v Moravčah in Komendi, potem vojaški duhovnik, nato župnik v Stari Oselici in Čemšeniku; bil je sotrudnik Novic in Zgodnje Danice. »Otok Bleški« je natisnjen v Novicah 1848. — T.

Najboljša pijača doma
in na tujah je

Radnja

z rdečimi srci.

Planinci!

Otresite se glavnih skrbi!

Pravi smoter Vaše ture dosežete le, če ste skrbi prenesli s sklenjenim zavarovanjem na

»SLAVIJO«

JUGOSLOVANSKO ZAVAROVALNO BANKO

Generalno ravnateljstvo

V LJUBLJANI — GAJEVA ULICA ŠTEV. 2

Telefoni št. 21-75, 21-76, 21-77

Zato ne odlašajte s sklenitvijo zavarovanja!

Lepa tiskovina dviga Vaš ugled!

Mi Vam tako tiskovino lahko izgotovimo hitro in po zmernih cenah v Vaše popolno zadovoljstvo

Tiskarna Merkur d.

Ljubljana, Gregorčičeva ul. 23

Telefon št. 25-52

PIVO LEŽAK IN BOK

PIVOVARNE
»UNION«
V LJUBLJANI

SE NAJBOLJE PRIPOROČA!

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

JE NAJVEČJI SLOVENSKI PUPILARNOVARNI DENARNI
ZAVOD. DOMAČI HRANILNIKI, SODNO-DEPOZITNI OD-
DELEK, POSOJILA NA HIPOTEKE, MENICE, LOMBARD

ZA VSE HRANILNE VLOGE JAMČI
MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

Restavracija in veletrgovina z vinom

PETER STEPIČ, LASTNIK MIRKO STEPIČ

LJUBLJANA VII, TRŽNA ULICA 6

TELEFON INTERURBAN 21-71

*priporoča svojo veliko zalogo vina najboljše
kakovosti po nizkih cenah.*